

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ДЯКІВ ХРИСТИНА ЮРІЇВНА

УДК 81:81'372.612: 811.161.2+811.112.2

МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР “ЗАСТЕРЕЖЕННЯ”
ТА ЗАСОБИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ І НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Львівському національному університеті імені Івана Франка,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Бацевич Флорій Сергійович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри загального мовознавства

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Приходько Анатолій Миколайович,
Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара,
професор кафедри германської філології

кандидат філологічних наук, професор
Серякова Ірина Іванівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
проректор з навчально-виховної роботи
та міжнародних зв'язків

Захист відбудеться “21” травня 2012 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 26.053.15 у Національному педагогічному університеті
імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “20” квітня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. С. Толчєєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дисертацію присвячено вивченню мовленнєвого жанру “застереження” та засобів його реалізації в українській і німецькій мовах із позицій лінгвістичної генології. У роботі визначено жанромовленнєву природу застереження, виявлено його види, доповнено модель критеріїв типології мовленнєвих жанрів (далі – МЖ), здійснено їх прагматичну характеристику, виявлено спільні закономірності і відмінності у засобах реалізації застереження в українській і німецькій мовах.

Сучасна лінгвістична генологія характеризується тенденцією до вивчення *співвідношення МЖ з іншими категоріями комунікації* (Ф. Бацевич, В. Гольдін, В. Дементьєв, М. Кожина, Т. Dobrzynska, S. Eggins, St. Gajda, A. Wierzbicka), *типології МЖ* (М. Бахтін, А. Габідулліна, К. Сєдов, М. Федосюк, Т. Шмельова, Т. Яхонтова, А. Wilkon), *окремих МЖ у різних функціональних стилях*, як-от: “газетне рекламне оголошення” (Ю. Бровкіна), жанри розмовного мовлення (Н. Орлова), “заповідь” (А. Паславська), конфронтативні МЖ (О. Дерпак), “інтерв’ю” (О. Саламатіна), “освідчення в коханні” (Н. Галлямова, Н. Кушнір), “погроза” (Т. Багдасарян), “поздоровлення” (О. Шлапаков), “похвала” та “докір” (І. Дьячкова, І. Єлагіна), “лицемірство” (С. Дьоннінгауз), “прохання” (М. Баліцька, Т. Зотєєва), “співчуття” (Ю. Казачкова), “утішання” (Ф. Бацевич, М. Федосюк), “флірт” (А. Белова, І. Дьяконов, Є. Уздіна).

Окрему проблему становить дослідження МЖ у німецькому мовознавстві, бо і до сьогодні його прагмалінгвістика сконцентрована в основному на описі традиційної комунікативної організації мовленнєвих актів (R. Hamel, S. Krämer, V. Müller, S. Staffeldt, F. Wagner), частково реєстру, який певною мірою можна розглядати як аналог МЖ (F. Coulmas, C. Petrucci). До того ж дискусійними все ще залишаються питання встановлення корпусу МЖ у всіх мовах, їх класифікації й аналізу, зокрема тих видів, які складно ідентифікувати через взаємодію з іншими МЖ. Одним із таких МЖ є “застереження” як спонукальний тип висловлення, що належить до комплексних жанрів, аналіз якого уже здійснено, насамперед, у таких аспектах: *комунікативно-прагматичному* (О. Дерпак, В. Куликова, G. Narras, R. Rathmayr); *лексико-граматичному* (Л. Бережан, Г. Дрінко, С. Мясоедова, В. Храковський, Н. Швидка, J. Buscha, Y. Cho, G. Hindelang, F. Liedtke, K. Piperek); *прагмастилістичному* (Л. Боть, Г. Васильєва, О. Дмитренко, О. Нарушевич–Васильєва, D. F. Gauthier). Проте і дотепер відкритим є питання щодо його місця в системі МЖ, критеріїв виокремлення з-поміж інших типів спонукальної взаємодії, комунікативної організації та засобів вираження.

Актуальність теми дисертації зумовлена прикладним й антропоцентричним спрямуванням сучасної лінгвістики на вивчення когнітивно-дискурсивних феноменів, передусім тих, що відображають різні аспекти міжкультурної взаємодії носіїв неблизькоспоріднених мов, пов’язаної із характером жанрів такої комунікації. Поєднання порівняльно-історичного та зіставно-типологічного підходів до аналізу МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах є необхідним для виявлення як спільних тенденцій у виборі загальних стратегій успішного спілкування у цьому жанрі представників обох етнокультур, так і відмінностей у мовних засобах його реалізації у кожній із досліджуваних мов.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідних робіт кафедри загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка у рамках наукової теми “Семантика і прагматика у різних виявах сучасної лінгвістичної парадигми” (тему дисертації затверджено вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка, протокол № 22/3 від 23 березня 2008 року, перезатверджено спеціалізованою вченою радою К 26.053.15, протокол № 2 від 15 березня 2012 року).

Мета дисертаційної роботи – виявити комунікативно-прагматичну організацію МЖ “застереження” та особливості засобів його реалізації в українській і німецькій мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити теоретичні засади вивчення МЖ “застереження” в сучасній лінгвістичній генології;
- розробити методику зіставлення МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах;
- класифікувати МЖ “застереження” за його видами на основі комунікативного контексту та ситуації спілкування в українській і німецькій мовах;
- виявити комунікативно-прагматичну організацію МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах;
- зіставити лексико-граматичні засоби вираження видів МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах;
- встановити загальні закономірності й відмінності в організації і засобах реалізації МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах.

Об'єкт дослідження – висловлення застереження у фрагментах текстів українських і німецьких художніх творів, а також один із різновидів офіційно-ділового стилю – оголошення з елементами застереження як окремий МЖ в українській і німецькій мовах.

Предмет дослідження – комунікативно-прагматична організація та лексико-граматичні засоби реалізації МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах.

Джерельну базу дисертації становлять тексти художньої літератури ХХ–поч. ХХІ ст. (Ю. Андрухович, Борис Антоненко-Давидович, Іван Багряний, Василь Барка, Д. Гуменна, Л. Денисенко, Л. Дереш, В. Дрозд, Б. Жолдак, П. Загребельний, О. Ірванець, А. Кокотюха, О. Коломієць, Є. Кононенко, М. Матіос, І. Роздобудько, Григій Тютюнник, Ю. Яновський, L. P. Ard (Hg.), J. Arjouni, H. Böll, F. Dürrenmatt, J. Faktor, F. R. Fries, M. Frisch, P. Handke, H. M. Hörstgen, E. Jelinek, E. Kästner, C. Kracht, H. Krausser, F. Kröhnke, S. Lenz, H. Müller, C. Nöstlinger, J. Graser, K. Pohl, B. Schlink, W. Schwab, B. Strauß, U. Widmer, N. Zähringer), оголошення українською і німецькою мовами, зібрані в містах України і Німеччини та результати анкетування носіїв української і німецької мов.

Фактичний матеріал дисертації становлять 2468 фрагментів (1232 – в українській мові та 1236 – у німецькій) текстів художньої літератури ХХ – поч. ХХІ ст. та оголошень загальним обсягом понад 3,1 млн. слововживань (обчислених за допомогою статистичного методу у версії Word-2007).

Методи дослідження. За допомогою *порівняльно-історичного методу* було визначено первісне значення лексем “застереження” / “Ermahnung” в українській і німецькій мовах; застосування *зіставно-типологічного методу* сприяло встановленню видів МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах, закономірностей їх комунікативної організації та відмінностей у лексико-граматичних засобах вираження; *методику компонентного аналізу* використано для виявлення особливостей семантики метаімен “застереження” / “Ermahnung” і метадієслів “застерігати” / “ermahnen”; *статистичний метод* (статистика у версії Word-2007) дав змогу виявити обсяг слововживань у фрагментах текстів з висловленням застереження; *метод анкетування* носіїв української та німецької мов – підтвердити правильність визначених видів МЖ “застереження”; *прийом інтен-аналізу* – проаналізувати комунікативну мету застереження в обох мовах; *трансакційний аналіз* – схарактеризувати моделі адресанта й адресата, *дискурс-аналіз* – визначити роль комунікативного контексту та ситуації спілкування у виборі конкретного виду застереження носіями зіставляваних мов.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у роботі *вперше* 1) *визначено* шість видів МЖ “застереження” (застереження-зауваження, застереження-попередження, застереження-пораду, застереження-переконування, застереження-настанову і застереження-розпорядження) в українській і німецькій мовах; 2) *підтверджено* загальну тенденцію щодо пріоритетності вживання представниками української і німецької етнокультур перших двох видів застереження в обох мовах у бік меншої функціональності останніх; 3) *встановлено: спільні* (волюнтативність, ірреальність, неадекватність поведінки адресата, негативні наслідки для адресата у разі невиконання дії, позитивний вплив адресанта, авторитетність, доброзичливість і компетентність адресанта, сфера вживання застереження) і *відмінні* (бенефактивність (на користь адресата в українській мові, але на користь суспільних правил та обох комунікантів – у німецькій), моделей адресанта (позиції Дорослого в українській мові, Батька – у німецькій) й адресата (позиції Дорослого в українській мові, Дитини – у німецькій), стосунків між комунікантами (їх незалежність в українській мові, залежність – у німецькій), сприйняття застереження (позитивне в обох мовах, а також негативне – у німецькій) комунікативно-прагматичні характеристики МЖ “застереження”; 4) *виявлено спільні лексичні* (негативно забарвлена лексика, лексеми на позначення прохання та розпорядження) і *граматичні* (прислівники, модальні частки, модальні та перформативні дієслова, займенники, вигуки, звертання, поєднання імперативних і констативних, констативних і питальних конструкцій, безособові, питальні конструкції, суб’єктивно-модальні вислови) та *різні граматичні* (поєднання констативних, імперативних і питальних конструкцій, вставні слова, делексикалізовані імперативи в українській мові; іменники, партиципи, кон’юнктив, пасив – у німецькій) засоби реалізації МЖ “застереження” в досліджуваних мовах.

Особистий внесок здобувача полягає у розробці проблеми прагматично-комунікативної організації МЖ “застереження” в аспекті міжкультурної комунікації, яка опублікована в колективній монографії “Мовленнєві жанри у міжкультурній комунікації”.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх застосування в нормативних курсах із загального мовознавства (розділ “Лінгвістична прагматика”), лінгвістичного аналізу тексту, лексикології німецької мови (розділ “Семантика лексичних одиниць”), сучасної української літературної мови (розділ “Лексикологія”), порівняльної типології німецької та української мов, теорії і практики перекладу, лінгвокраїнознавства. Фактичний матеріал дисертації може бути використаний при дослідженні проблем корпусної лінгвістики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації висвітлювалися в доповідях на *п'яти* міжнародних науково-практичних конференціях: “Мови і світ: дослідження та викладання” (Кіровоград, 2008), “Теорія та практика викладання німецької мови як іноземної: перспективи розвитку” (Тернопіль, 2008), XIV. Internationale Tagung der Deutschlehrerinnen und Deutschlehrer (Jena–Weimar, 2009), “Перспективи німецької мови та германістики в Україні” (Чернівці, 2009), “Викладання та вивчення німецької мови в міжкультурному просторі” (Львів, 2010); *трьох* науково-звітних конференціях Львівського національного університету імені Івана Франка (Львів, 2009–2011); *одному* всеукраїнському науково-методичному семінарі: “Універсальне та ідіотнічне в міжкультурній комунікації” (Львів, 2009). Дисертація обговорювалася на розширеному засіданні кафедри міжкультурної комунікації та перекладу, кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка та кафедри германського мовознавства Університету імені Фрідріха Александра, Ерланген-Нюрнберг (2007–2012 рр.).

Публікації. Проблематику, теоретичні й практичні результати дисертації викладено у *тринадцяти* публікаціях: у *п'ятьох* статтях, опублікованих у фахових наукових виданнях, затверджених МОНмолодьспорту України, у *трьох* статтях у зарубіжних виданнях, в *одному* розділі колективної монографії та тезах доповідей *чотирьох* наукових конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури (253 позиції, з яких 88 – іноземними мовами), списку довідникових джерел (28 найменувань) та джерел ілюстративного матеріалу (64 найменування), 5 додатків. Повний обсяг дисертації – 241 сторінка, основний зміст викладено на 192 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, визначено завдання дослідження, об'єкт, предмет, наукову новизну дисертації, методи дослідження, охарактеризовано фактичний матеріал, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, указано форми апробації та структуру роботи.

У **першому** розділі “**Теоретичні засади вивчення мовленнєвого жанру “застереження” у сучасній лінгвістиці**” розкрито суть категорійного статусу мовленнєвого жанру в сучасній лінгвістиці; проаналізовано жанрову та системну організацію мовлення; визначено критерії виокремлення висловлень застереження як МЖ; виявлено особливості семантики метаімен “застереження” / “Ermahnung” і метадієслів “застерігати” / “ermahnen” в українській і німецькій мовах.

Аналіз теоретичних праць з проблем вивчення МЖ (В. Гольдін, В. Дементьєв, К. Сєдов, М. Федосюк, Т. Шмельова, St. Gajda, A. Wierzbicka) дає підстави вважати їх типовими одиницями, які мовець використовує у процесах комунікації для досягнення бажаних результатів. Узагальнюючи концепцію МЖ М. Бахтіна як типової моделі побудови мовленнєвого цілого, Ф. Бацевич під МЖ розуміє вербально-знакове втілення типових ситуацій соціальної, психологічної і культурної взаємодії людей. Для МЖ характерні такі критерії його визначення: 1) фіксованість у свідомості носіїв мови, 2) комунікативно-прагматична організація, 3) певний об'єм інформації, переданий за допомогою релевантних для конкретного його типу мовних засобів. Ці ознаки характерні і для МЖ “застереження”, що його організують в будь-якій мові, зокрема і в тих, що досліджуються.

Щодо першої ознаки, то у свідомості носіїв української та німецької мов поняття “застереження” / “Ermahnung” має особливості, які розкрито за допомогою зіставлення значень обох лексем в етимологічних, тлумачних і синонімічних словниках. Спільні семантичні ознаки: 1) ‘волевиявлення мовця’; 2) ‘спонукання до виконання певної дії, апелювання до чогось’; 3) ‘адресант має право, відповідні уповноваження застерігати адресата’; 4) ‘можливе використання у писемній формі, особливо у правовому дискурсі’; 5) ‘наголошена суворість та серйозність вираження застереження’. Відмінні семантичні ознаки (табл. 1) простежуються вже на рівні первісних уявлень носіїв обох мов про поняття застереження, виявлених шляхом реконструкції лексем “застереження” / “Ermahnung” в обох мовах. Подальший розвиток значень цих лексем демонструє теж різні тенденції у закріпленні поняття *застереження* в сучасній свідомості представників зіставляваних етнокультур.

Таблиця 1

Семантичні ознаки лексем “застереження” / “Ermahnung”

Застереження	Ermahnung
1) “стерегти” – стрБшти, стражь; псл. *stergti/sterkti “стерегти”, лит. sérgèti “стерегти”, sárgas “сторож”, лтс. saĩgs, saĩgāt “охороняти”, прус. absergĩsnaп “оборона, охорона”, гр. στέρωω “люблю”, έστορυα (перфект); іє. *serg- (лит. sérgèti) і *(s)teg-, гр. στέρωω “покриваю, захищаю”. 2) I попереджати – інтенсивніше, II робити зауваження – нейтральніше; 3) не зробити гірше, уникнути небезпеки; 4) спонукати до невиконання / виконання дії; 5) не виражений період виконання дії з боку адресата; 6) виконання дії на розсуд адресата; 7) градація від попереджати до зауважувати.	1) “mahnen” – mhd. <i>ermanen</i> “jemanden erinnern, auffordern, warnen”, ahd. <i>irmanōn</i> ; пох. від mhd. <i>manen</i> “erinnern, auffordern, antreiben”, ahd. <i>manōn</i> , niederl. <i>manen</i> , aengl. <i>manian</i> ; корінь іє. *men(ə)- “überlegen, denken, vorhaben, erregt sein, sich begeistern”. 2) I eindringlich erinnern – нейтральніше, II auffordern, etwas zu tun – інтенсивніше; 3) зробити краще; 4) спонукати до певної поведінки; 5) негайність / нагальність виконання дії з боку адресата; 6) очікуване обов’язкове виконання дії; 7) градація від просити до наказувати.

Ці семантичні ознаки покладено в основу нової класифікації МЖ “застереження” за його видами, оскільки саме вони зумовлюють дві його наступні ознаки – комунікативно-прагматичну організацію та об’єм інформації, що проаналізовані в 3 і 4 розділах дисертації й автореферату.

У другому розділі “Методологічна база аналізу застереження як мовленнєвого жанру в українській і німецькій мовах” проведено і проаналізовано анкетування респондентів – носіїв української та німецької мов; встановлено види застереження в українській і німецькій мовах; розроблено комплексну методику аналізу МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах.

Найпоширенішими методиками дослідження МЖ є аналіз метаімен (М. Федосюк), модель аналітичного формулювання семантичних примітивів (А. Вежбицька), “паспорт МЖ” (Т. Шмельова), комунікативний смисл (Ф. Бацевич), реєстрові характеристики (М. А. К. Halliday). Застереження вважають комплексним імперативним МЖ побутового дискурсу зі специфічними внутрішньожанровими тактиками і засобами мовної реалізації (Ф. Бацевич, М. Федосюк, Т. Шмельова).

Для комплексного аналізу МЖ “застереження” і виявлення його співвідношення з іншими жанрами проведено анкетування носіїв української та німецької мов, в якому взяли участь 200 респондентів – 100 студентів-германістів Дюссельдорфського університету імені Гейнріха Гейне (Німеччина, 2008), для яких німецька є рідною мовою, та 100 студентів-україністів Львівського національного університету імені Івана Франка (Україна, 2008), які є носіями української мови. Вік респондентів – 20–27 років. Анкета містила два запитання, які стосувалися комунікативної мети мовця, що “становить фундамент типології МЖ” (Т. Шмельова). Перше запитання стосувалося можливих власних дій респондента у певній ситуації: Що Ви кажете небайдужій Вам людині, коли вона щось неправильне / небажане робить і Ви хочете цьому запобігти? Was machen Sie, wenn ein Ihnen nicht gleichgültiger Mensch sich momentan nicht richtig in einer Situation benimmt, d. h. was machen Sie, um sein Benehmen dringend zu ändern?; друге – сформульовано на основі фрагмента новели Є. Кононенко “Де Ольга?": Визначте комунікативну мету матері Марини Трохимівни у розмові з донькою Ольгою і радіоп'єси Ф. Дюрренматта “Аварія”: Bestimmen Sie das kommunikative Ziel des Verteidigers im Gespräch mit dem Angeklagten Herrn Traps, що відображають ситуацію, в якій реалізується МЖ “застереження”.

Основна кількість відповідей на обидва запитання припадає на дієслова “застерігати” (34,1% і 36,9%) і “ermahnen” (43,2% і 51,6%). Окрім вищеназваних дієслів, найчастотнішими відповідями респондентів були такі: *робити зауваження, попереджати, настановляти, переконувати, радити і розпоряджатися*. Спираючись на отримані результати, уточнено дефініцію МЖ “застереження” як виявлення бажання мовця застерегти адресата від чогось, попередити, порадити, переконати, тобто скерувати його дії на позитивні зміни.

МЖ “застереження” має комплексну структуру, що включає 6 видів, об'єднаних спільністю пропозиційного змісту директивів, які мають різне кількісне співвідношення у їх вживанні носіями української і німецької мов: застереження-зауваження (укр.: 342=27,76%, нім.: 412=33,33%), застереження-попередження (укр.: 310=25,16%, нім.: 382=30,92%), застереження-порада (укр.: 162=13,15%, нім.: 134=10,84%), застереження-переконування (укр.: 162=13,15%, нім.: 80=6,47%); застереження-настанова (укр.: 138=11,20%, нім.: 124=10,03%), застереження-розпорядження (укр.: 118=9,58%, нім.: 104=8,41%) (рис. 1):

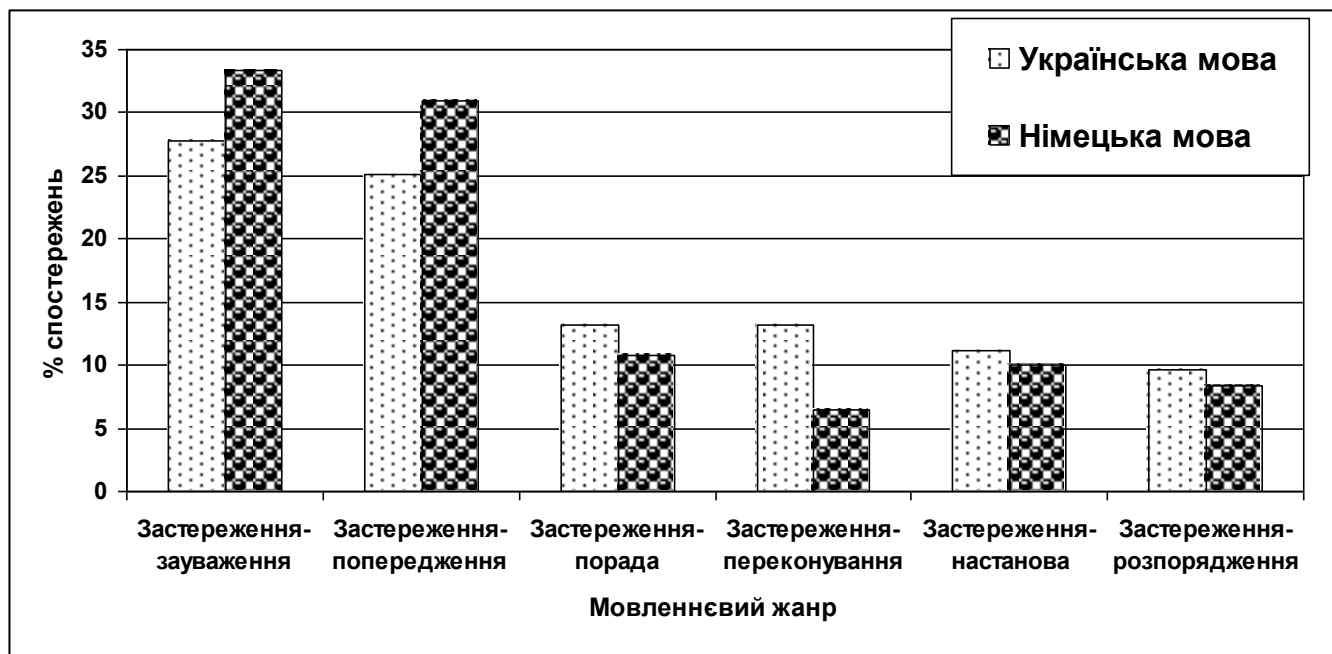

Рис. 1. Кількісні показники видів застереження в українській і німецькій мовах

У дисертації розроблено комплексну методику зіставлення МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах, яка здійснювалася у чотири етапи. На *першому етапі* за допомогою порівняльно-історичного методу визначено первісне значення лексем “застереження” / “Ermahnung” в українській і німецькій мовах; на основі методики компонентного аналізу виявлено особливості семантики метаімен “застереження” / “Ermahnung” і метадієслів “застерігати” / “ermahnen”; проведено й описано результати анкетування респондентів і дібрано зразки висловлення застереження для класифікації його видів в досліджуваних мовах шляхом статистичного методу. На *другому етапі* проаналізовано й описано прагматичні (комунікативна мета, концепція автора, концепція адресата, зміст події, чинник комунікативного минулого, чинник комунікативного майбутнього, комунікативний зміст, тональні характеристики) і реєстрові (специфіка каналів комунікації, зміст соціальних ролей комунікантів, простір комунікації) характеристики МЖ “застереження” за розширеним паспортом Т. Шмельової із застосуванням прийомів інтен- і трансакційного аналізу; проведено й описано результати анкетування респондентів – носіїв української та німецької мов. На *третьому етапі* виявлено тактики застереження і проаналізовано засоби їх мовного вираження за допомогою зіставно-типологічного методу; з’ясовано роль контексту для вираження застереження за допомогою дискурс-аналізу; на *четвертому етапі* виявлено спільні і відмінні комунікативно-прагматичні та мовні характеристики МЖ “застереження”.

У **третьому розділі “Комунікативно-прагматична організація мовленнєвого жанру “застереження” в українській і німецькій мовах”** описано прагматичну організацію видів МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах, встановлено їх комунікативну мету, комунікативний смисл і реєстрові чинники, визначено фактори комунікативного минулого та майбутнього, а також жанрову тональність в обох мовах.

Для всіх видів МЖ “застереження” в обох мовах **комунікативна мета** – спонукати адресата до певної дії, тобто до відповідної, адекватної поведінки, до зміни поведінки на краще або вберегти адресата від неналежної поведінки.

При зіставленні домінантних (застереження-зауваження, застереження-попередження і застереження-порада) і функціонально менш активних (застереження-переконування, застереження-розпорядження, застереження-настанова) видів МЖ “застереження” простежується часткове зміщення комунікативної мети в аспекті бенефактивності.

Комунікативний смисл застереження, спираючись на аналіз текстових фрагментів, в українській лінгвокультурі (далі – ЛК) можна експлікувати як “не зробити гірше”, а в німецькій – “зробити краще”.

Регістрові чинники. Специфіка каналів комунікації:

1. Сфера вживання застереження в обох ЛК спільна – це сім’я, дружнє спілкування або ж виховна сфера, тобто неофіційна комунікація. Перевага надається короткій, лаконічній **формі** висловлення застереження (33,9 % відповідей респондентів української ЛК і 51,9 % – німецької): – *Люди, біда... – нарешті вичавив із себе Сева* (А. Кокотюха); – *Тс, тихенько! – попереджує мати. – Нишком! – бо, глядіть, собаки недалеко* (Василь Барка); *Pass auf dich auf!* (J. Arjouni); “*Sei still*”, *sagte die Frau*, “*sei still*” (N. Zähringer).

2. Диктумний зміст МЖ “застереження” – це: 1. Звертання. 2. Негативна оцінка щодо адресата або констатація його помилкової поведінки, осуд. 3. Вимога змінити його неналежну поведінку на адекватну. 4. Інформування адресата, як він може змінити свою поведінку. 5. Аргументація зміни поведінки необхідністю покращення ситуації.

Наявність усіх складників застереження і дотримання їх послідовності не є обов’язковими, особливо в усній комунікації, де застереження є лаконічнішим: – *Але ж у цих країнах добре працює поліція! Вас можуть уніймати!* (Є. Кононенко); *Auffassen! Das ist eine Falle!* (F. Dürrenmatt).

Простір комунікації: побутова проблематика. В українській ЛК виокремлено такі аспекти тематизації застереження, як *убереження* і *попередження* про негативні наслідки, а в німецькій ЛК – *вказівка* щось зробити або *апеляція* до адекватної поведінки адресата.

Зміст соціальних ролей комунікантів включає такі аспекти: моделі адресанта й адресата, стосунки між комунікантами, а також чинники комунікативного минулого і майбутнього.

1. Модель адресанта. В українській ЛК адресант – особа, якій довіряють (25,5 % відповідей респондентів), у німецькій ЛК – людина з більшим життєвим досвідом (25,0 % відповідей респондентів). Автор застереження не є однаково авторитетним в обох ЛК (15,8 % відповідей респондентів в українській і 20,0 % – у німецькій), проте є компетентним (по 20,0 % відповідей респондентів) у спільних справах, порівняно з адресатом: *Коли ти розлучилась зі своїм першим чоловіком, бабуся суворо мовила: – Бережи свідоцтво про розлучення! Щоб могла пояснити, чому ти не мадемуазель, а мадам!* (Є. Кононенко); *(Die Mutter zu ihrem Sohn) Halt deinem Vater die Daumen! Nein, nicht beide. Nur einen. Zwei bringen Pech. Und dann schlaf!* (H. Krausser).

Зважаючи на комунікативні позиції (за Е. Берном), адресант у німецькій ЛК виконує роль Батька, висловлює застереження категорично і сприймається

нейтрально: *Junger Mann, ich bin Beamter. Ich kann in meinem Haus solche Reden nicht dulden* (H. Müller); в українській ЛК він перебуває у комунікативній позиції Дорослого, дає можливість вибору сприйняття застереження адресатові і сприймається позитивно: – *Нам доведеться перечесати не просто установу... – тут голова сумно зітхнув, – а справжнє кубло, де причаїлась малоприхована контрреволюція, що діяла під невинною вівіскою кооперативного видавництва...* (Борис Антоненко-Давидович).

2. Модель адресата. Адресат МЖ “застереження” – виконавець, який або змушений виступати у цій ролі (напр., застереження-розпорядження), або зацікавлений у цьому особисто (напр., застереження-порада). Ставлення адресата до мовця в українській ЛК здебільшого позитивне (61,7 % відповідей респондентів), а в німецькій – нейтральне (63,2 % відповідей респондентів).

Адресатом застереження в обох ЛК є друзі, діти, однолітки, молодші за віком або знайомі (проте в українській ЛК застереження адресують також колегам, а в німецькій – підлеглим): (Розмова двох сестер) *Влада пошкрябала поверхню каменя нігтем, і з-під товстого шару фарби тьмяно зблиснуло скло. – Не чіпай! – обурилася Жанна. – Тобі усе треба спробувати на смак! Цьому камінцеві безліч років. Нехай усе залишиться так, як є! – Я розумію... – тихо вимовила Влада. – Я не маю на це такого права, як ти...* (І. Роздобудько); *“Wollen Sie mir nicht doch den Treffpunkt der Armee verraten. Sie haben mein Wort, daß alles so läuft, wie Sie es wollen. Aber falls Ihnen irgendwas passiert...” “Mir passiert schon nichts.” “Ich habe gestern Nacht wieder zwei meiner Leute verloren, und drüben in Sachsenhausen hat’s eine Wurstverkäuferin erwischt”* (J. Arjouni).

В українській ЛК адресат застереження – це близька мовцеві людина (21,9 % відповідей респондентів), якій він довіряє (25,4 % відповідей респондентів), а в німецькій – людина, менш досвідчена у життєвих ситуаціях (22,0 % відповідей респондентів) та менш компетентна у спільних з мовцем справах (21,3 % відповідей респондентів). Позиції комунікантів перебувають у площині Дорослий – Дорослий в українській ЛК: *Не поспішимо, як минулий раз? – спробував застерегти Немирович. – Минулого разу в нас була інформація, отримана від сторонньої людини, – промовив Шалений Майор. – Тепер же ми вийшли на цю компанію самі. Вони вже кілька днів шукають зниклий мільйон і не дарма раненько з’їхалися в одне місце. Та в хлопчиків Муси при собі зараз точно стволи є! Беремо за незаконне зберігання, решту – за компанію, а потім головне – все це розкрутити і дотиснути. Треба щось пояснювати?* (А. Кокотюха); або Батько – Дитина – у німецькій: *“Es ist am besten, Sie vertrauen mir Ihr Verbrechen gleich an, so kann ich garantieren, dass wir beim Gericht auch durchkommen. Darum, heraus mit dem Geständnis, alter Knabe!” “Ich habe aber gar nichts zu gestehen”* (F. Dürrenmatt).

3. Чинник комунікативного минулого. МЖ “застереження” як імперативний жанр з погляду початку комунікації є *ініціативним*. Адресант застереження першим починає розмову, коли прагне поліпшити поведінку адресата або запобігти його негативним діям: *Надмірне споживання алкоголю шкідливе для вашого здоров’я* (оголошення); *Vorsicht. Zwei Journalisten fragten mich nach diesem Laden* (F. Dürrenmatt).

Проте, зважаючи на комунікативні дії, застереження можна зарахувати і до реактивних МЖ: – *Ой, потрапитесь, дядьку, – не здержала Оксана* (Б. Жолдак); *“Der Mörder?”* *“Bitte, Herr Inspektor – der arme Mensch ist doch krank. “Also gut: Der Täter?”* (F. Dürrenmatt).

Умови реалізації МЖ “застереження”, що ґрунтуються на минулому: сприйнята адресантом поведінка адресата була в минулому кращою або такою, як тепер; на думку адресанта, адресат поведився неадекватно або необдуманно; адресант втручається з власної ініціативи, незважаючи на позицію адресата; “контрзастереження” як свідоме “підбадьорювання” до певної дії з метою уникнення негативних наслідків.

4. Чинник комунікативного майбутнього. 1. У разі позитивного сприйняття застереження: подяка за допомогу у зміні помилкової поведінки; вибачення за помилкову поведінку; виправдання; обіцянка стати кращим; заспокоєння і запевнення, що адресат все робить правильно; мовчання як знак згоди або відчуття провини. 2. За негативного сприйняття застереження: заперечення, незгода, сумнів, що застереження адресанта суттєві і вагомі; невдоволення щодо втручання в життя адресата, докори; нерозуміння, несприйняття застереження, перепитування (при цьому застереження є неочікуваним для адресата); мовчання як повне ігнорування застереження адресанта; застереження у відповідь.

Адресат в українській ЛК сприймає застереження мовця здебільшого позитивно (75,8 % відповідей респондентів): – *Дивись, куме, обережно. Без своїх штучок. Бо Заруба може бути корисним, може реально закопати. – У прямому значенні? У землю? – У переносному. Якщо в нього не втримаєшся, нормальної роботи в місті точно не знайдеш. – Дякую, куме, буду мати на увазі. – Я тобі це серйозно кажу...* (А. Кокотюха); носії ж німецької ЛК реагують на застереження як позитивно (51,7 % відповідей), так і негативно (15,5 %): *“Ich muß leider bitten, still zu sitzen. Laufen Sie mir hier nicht unentwegt vor die Armaturen.”* *“Ich befolge mit Leidenschaft eine männliche Anweisung, Herr Coloman”* (F. R. Fries); *Ich steckte mir eine Zigarette an, und Leila fragte, ob sie auch eine haben könne. “Wie alt bist du?”* *“Nächsten Monat fünfzehn.”* *“Rauchen ist ungesund.”* *Ich meinte den Luftzug zu spüren, den ihr herumfahrender Kopf machte. “Meine Mutter oder was?!”* (J. Arjouni).

Жанрова тональність. Аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що для обох ЛК типові такі ознаки тональності: 1) застереження-зауваження: *сердито, тихо, кричучи, з обуренням, докірливо, не стримуючись, суворо, невдоволено, несхвально; rufend, flüsternd, empört, brüllend, mit zischender Stimme, verächtlich, scharf, vorwurfsvoll;* 2) застереження-попередження: *без витримки, сумно, суворо, сухо байдууже, жорстоко; leise, rufend, flüsternd, niedergeschlagen, wütend, beunruhigt;* 3) застереження-порада: *прошепотівши, гукаючи, буркнувши, тихо, залякано, змовницьким тоном; rufend, brüllend, wohlwollend, mit einer beleidigenden Vertraulichkeit;* 4) застереження-переконування: *як плачучи, гукаючи, зітхаючи, напружено, обурено, стогнучи, благально; leise, erschrocken, eindringlich, seufzend, ernst, traurig, mirmelnd, nachdenklich;* 5) застереження-розпорядження: *наполягаючи, суворо, гаркаючи, коротко; feindselig;* 6) застереження-настанова: *енергійно шепочучи, суворо, невдоволено, поважно, строго.*

У четвертому розділі “Лексико-граматичні засоби реалізації мовленнєвого жанру “застереження” в українській і німецькій мовах” визначено тактики реалізації видів МЖ “застереження” та проаналізовано засоби вираження застереження-зауваження, застереження-попередження, застереження-поради, застереження-переконування, застереження-настанови, застереження-розпорядження в українській і німецькій мовах, з’ясовано роль контексту у виборі видів МЖ “застереження” та засобів їх реалізації.

Аналіз текстових фрагментів у функціонуванні видів МЖ “застереження” дав змогу виявити їх тактики в обох ЛК, для яких характерні релевантні лексико-граматичні засоби, що визначають об’єм інформації, що передається в кожному виді і загалом у комплексному МЖ “застереження”. Кількісні показники як аналогічних, так і специфічних засобів мовного вираження залежать від виду застереження.

До лексичних засобів вираження МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах належать лексеми: з **негативною оцінкою** (застереження-зауваження (укр. *цинічно, гидко, варнякати*; нім. *verrückt, entstellt, abscheulich*) і застереження-попередження (укр. *ризикуєте життям*; нім. *eine Katastrophe*)); **зі значенням прохання** (застереження-переконування (укр. *прошу, будь ласка*; нім. *bitte*)); **зі значенням розпорядження** (застереження-розпорядження (укр. *забороняється, заборонено, не дозволено, не бажано*; нім. *verboten, nicht erwünscht / unerwünscht, etw. ist untersagt, etw. ist nicht gestattet / nicht erlaubt*)).

Грамаіічні засоби вираження, спільні для усіх видів МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах, – це **звертання**. Особливістю застереження-зауваження є використання згрубілих звертань (укр. *Тайко, богохульнику*; нім. *unverschämtes Weib*). У німецькій мові спостерігалось також одиіичне вживання звертання (“*Leila!*“ *Der Mund lächelte noch, aber die Stimme hatte sich schon Richtung Kasernenhof verabschiedet, Leila schien das nicht zu kratzen*“ (J. Arjouni)).

Об’єднує усі види застереження в обох мовах вживання **імперативних** – часто із запереченням – (укр. *Ну, ти ж тут, Іване, гляди, не балуйся...* (Борис Антоненко-Давидович); *Чуєте? Глядіть же, не губіться, не відставайте від мене й на крок!* (Василь Барка); нім. *Anton! Versündige dich nicht! Bei der Krankheit!* (F. Dürrenmatt)) і **констативних** (укр. *Це на нещастя – пожар або смерть чиюсь...* (Борис Антоненко-Давидович); нім. *Anstoßen mit dem leeren Glas bringt Unglück* (H. Müller)) **конструкцій**. Сукупність **імперативних і констативних конструкцій** найтипівіша для застереження-поради, застереження-переконування, застереження-настанови і застереження-розпорядження; наявність **односкладних конструкцій** – для застереження-зауваження (у формі прислівників та іменників), застереження-попередження (у формі прислівників, іменників, інфііітивів, у німецькій мові також партиципів), застереження-поради (у формі інфііітивів і прислівників) і застереження-розпорядження (у формі інфііітивів, а в німецькій мові також іменників); **питальних конструкцій** – для застереження-зауваження та застереження-переконування. Для застереження-переконування типовим є вживання сукупності **констативних і питальних конструкцій** в обох мовах, специфііичним в українській мові є також уживання сукупності **констативних, імперативних і питальних конструкцій** (табл. 2).

**Граматичні засоби вираження застереження
в українській і німецькій мовах**

Види Застереження	Українська мова						Німецька мова					
	застереження- зауваження	застереження- попередження	застереження- порада	застереження- переконуювання	застереження- настанова	застереження- розпорядження	застереження- зауваження	застереження- попередження	застереження- порада	застереження- переконуювання	застереження- настанова	застереження- розпорядження
Конструкції	К- сть	К- сть	К- сть	К- сть	К- сть	К- сть	К- сть	К- сть	К- сть	К- сть	К- сть	К- сть
Імперативні	47	42	37	29	67	24	108	77	28	6	21	13
Констативні	137	219	77	35	18	67	131	228	62	35	35	53
Питальні	115			4			77		7			
Односкладні	43	49	12				96	77	10			19
Констативні + імперативні			36	52	53	27			34	18	68	19
Констативні+ питальні				38					14			
Констат. + імпер. + пит.				4								
Разом	342	310	162	162	138	118	412	382	134	80	124	104

Прислівники темпорально конкретизують застереження-зауваження (укр. *вже, негайно, зараз (же)*; нім. *natürlich, schließlich, noch, schon, nur, jetzt, bereits, sofort*) і застереження-настанову (укр. *вже, зараз, ніколи*; нім. *nie, niemals, immer, jetzt*), а модально – застереження-пораду (укр. *краще, ліпше, найкраще*; нім. *lieber, am besten*).

Модальні частки вживаються для підсилення застереження-зауваження (укр. *чи, хіба, ж*; нім. *ja, nun, schon, bloß, nur, wohl, doch, aber*), застереження-попередження (укр. *ж, же*; нім. *ja, bloß, doch, jedoch, nur*) та застереження-настанови (укр. *тільки, хоч, лиш, лише*; нім. *ja, doch, bloß, nur*); **модальні дієслова** характерні для застереження-зауваження (укр. *не можна / годиться / треба*; нім. *können nicht / sollen nicht / müssen nicht, рідше sollten*), застереження-попередження (укр. *могли (+ не)*; нім. *können, könnten (+ nicht)*), застереження-поради (укр. *не варто / слід, мусити, могли*; нім. *sollten + nicht, рідше müssen, können*), застереження-настанови (нім. *müssen*) і застереження-розпорядження (укр. *не можна*; нім. *nicht dürfen, рідше müssen, nicht sollen*); **перформативні дієслова** – для реалізації застереження-попередження (укр. *застерігаю / попереджаю*; нім. *ermahne / warne*) і застереження-поради (укр. *раджу*; нім. *rate* тощо).

Уживання **кон'юнктива** має місце в застереженнях-попередженнях (у німецькій мові) і застереженнях-порадах в обох мовах, а **пасиву** – в застереженнях-попередженнях (у німецькій мові) і застереженнях-розпорядженнях в обох мовах.

Для застереження-зауваження характерне уживання **займенників** (укр. *такий, так, то, що таке, що це*; нім. *solche, wie, was für, dies, das*) і **вигуків** (укр. *тсс, годі, досить*; нім. *psst, pfui*); для застереження-попередження – **вставних слів** в українській мові (*може, здається, мабуть, можливо*), для застереження-поради – фраз на зразок (укр.) *“Я б...”, “На мою думку...”*, (нім.) *“An deiner Stelle...”, “Ich würde / hätte...”*; для застереження-настанови – **делексикалізованих імперативів** (*дивись / дивіться, гляди / глядіть*) в українській мові.

Для непрямого вираження застереження використовуються констативні конструкції, які лише окреслюють певний стан речей, а висновки адресат повинен зробити самостійно, що, як засвідчують аналізовані фрагменти текстів, не завжди вдається однозначно встановити. Наприклад, напис на табличці перед будинком *Bissiger Hund / У дворі злий собака* можна переформулювати як: *Будьте обережні; Не заходьте без дозволу / попереднього дзвінка* тощо. Однак, навіть доволі фіксовані конструкції для одного виду застереження можуть за певних умов уживатися на позначення іншого. Тому для успішного досягнення прагматичного ефекту необхідно враховувати також особливості комунікативної ситуації та контексту, фонові знання, взаємостосунки комунікантів, пресупозиції спілкування, наявність уточнень мовця (коментарів автора), інтонацію висловлення. Безумовно, для правильного сприйняття і розуміння цих висловлень адресату необхідно зробити більше логічних операцій. Проте для комунікантів таке застереження інформативно достатнє, оскільки воно зосереджує увагу на основному – на небажаній для адресата дії, тим самим полегшуючи комунікацію.

Загальні результати дослідження дають змогу зробити такі **висновки**:

Теоретико-методологічна концепція дисертації ґрунтується на таких положеннях: 1) застереження – це виявлення бажання мовця, щоб адресат виконав дію, скеровану на позитивні зміни або на запобігання негативним змінам; 2) застереження є МЖ з характерними ознаками: фіксованістю у свідомості носіїв мови, комунікативно-прагматичною організацією, об'ємом інформації, переданої за допомогою релевантних мовних засобів; 3) комплексний підхід до аналізу МЖ “застереження”, що передбачає комбінацію різних методів і методик є найбільш продуктивним і дозволяє визначити його комунікативно-прагматичну організацію і мовні засоби реалізації в різних мовах; 4) МЖ “застереження” складається з шести видів: застереження-зауваження, застереження-попередження, застереження-порада, застереження-переконування, застереження-настанова, застереження-розпорядження; 5) види МЖ “застереження” мають певні прагматичні характеристики, спільні в українській і німецькій мовах, проте відмінні між видами; 6) тактики застереження реалізуються через лексико-граматичні засоби, що є спільними і відмінними в українській і німецькій мовах; 7) вирішальними факторами визначення видів застереження є ситуативний контекст та комунікативна ситуація.

Розроблена комплексна методика зіставного аналізу МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах виявилася ефективною у визначенні закономірностей комунікативно-прагматичної організації МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах та спільних і відмінних мовних засобів реалізації його видів. Методика анкетування дала змогу підтвердити достовірність здобутих результатів.

Встановлено, що частотність уживання 6 видів МЖ “застереження” в аналізованих фрагментах досліджуваних текстів в обох мов відмінна: 1) в українській ЛК: застереження-зауваження (27,76%), застереження-попередження (25,16%), застереження-порада (13,15%), застереження-переконування (13,15%); застереження-настанова (11,20%), застереження-розпорядження (9,58%); 2) у німецькій ЛК: застереження-зауваження (33,33%), застереження-попередження (30,92%), застереження-порада (10,84%), застереження-настанова (10,03%), застереження-розпорядження (8,41%), застереження-переконування (6,47%).

Комунікативно-прагматична організація МЖ “застереження” є однаковою в українській і німецькій мовах та характеризується такими параметрами, як волюнтативність, ірреальність, неадекватність поведінки адресата, негативні наслідки для адресата у разі невиконання дії, позитивний вплив адресанта на адресата, авторитетність, доброзичливість і компетентність адресанта, вживання здебільшого в побутовому дискурсі.

Відмінності цієї організації виявлено у видах МЖ “застереження”, зокрема на рівні таких характеристик, як 1) комунікативна мета (бенефактивність – на користь адресата в українській ЛК, на користь суспільних правил або на користь адресанта й адресата – у німецькій); 2) модель адресанта (комунікативні позиції Дорослого в українській ЛК та Батька – у німецькій); 3) модель адресата (комунікативні позиції Дорослого в українській ЛК та Дитини – у німецькій); 4) стосунки між комунікантами (їх незалежність в українській ЛК та залежність адресата від мовця – у німецькій), ставлення адресата до мовця (позитивне в українській ЛК, нейтральне – у німецькій), сприйняття застереження (позитивне в українській ЛК, позитивне і негативне – у німецькій); 5) домінантний факультативний компонент.

Комплекс факторів функціонування МЖ “застереження” зумовлює набір лексико-граматичних засобів його вираження, що взаємодіють і реалізуються залежно від виду застереження. До лексичних засобів вираження видів МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах належать: негативно забарвлені лексеми (для застереження-зауваження і застереження-попередження), лексеми на позначення прохання (для застереження-переконування), лексеми на позначення розпорядження (для застереження-розпорядження).

Спостерігається функціональна аналогічність і паралелізм граматичних засобів реалізації усіх видів застереження в обох мовах: наявність звертань, констативних та імперативних конструкцій. Сукупність імперативних і констативних конструкцій є типовою для застереження-поради, застереження-переконування, застереження-настанови і застереження-розпорядження; односкладні конструкції характерні для застереження-зауваження, застереження-

попередження, застереження-поради і застереження-розпорядження, а питальні конструкції – для застереження-зауваження та застереження-переконування. Для застереження-переконування використовують сукупність констативних і питальних конструкцій в обох мовах, а також сукупність констативних, імперативних і питальних конструкцій в українській мові.

До темпоральних конкретизаторів застереження-зауваження і застереження-настанови і до модальних засобів застереження-поради належать прислівники. Модальні частки підсилюють застереження-зауваження, застереження-попередження і застереження-настанову. Використання модальних дієслів характерне для усіх видів, крім застереження-переконування. Перформативні дієслова вжито лише для реалізації застереження-попередження і застереження-поради. Уживання кон'юнктива характерне для застереження-попередження (у німецькій мові) і застереження-поради, а пасиву – для застереження-попередження (у німецькій мові) і застереження-розпорядження. Типовим для застереження-зауваження є уживання займенників і вигуків в обох мовах; для застереження-попередження – уживання вставних слів в українській мові, для застереження-поради – фраз для вираження суб'єктивної модальності; для застереження-настанови – делексикалізованих імперативів в українській мові.

Вирішальними факторами у виборі лексико-граматичних засобів реалізації МЖ “застереження” є ситуативний контекст і комунікативна ситуація.

У перспективі дослідження: зіставлення застереження у різних типах дискурсу, його невербальних засобів реалізації в українській і німецькій ЛК, а також мовних та мовленнєвих девіацій, які виникають у ситуації застереження.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Дяків Х. Комунікативна організація мовленнєвого жанру “застереження” (на матеріалі німецької мови) / Х. Дяків // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Вип. 75 (3). – С. 336–339. – (Серія “Філологічні науки” : мовознавство).
2. Дяків Х. Семантичні особливості застереження у німецькій та українській мовах / Х. Дяків // Вісник Львівського університету. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – Вип. 15. – С. 97–106. – (Серія “Іноземні мови”).
3. Дяків Х. Застереження у сучасній німецькій мові : жанротвірні ознаки / Х. Дяків // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – Вип. 81 (2). – С. 304–307. – (Серія “Філологічні науки” : мовознавство).
4. Дяків Х. Комунікативні смисли застереження в німецькій та українській мовах / Х. Дяків // Іноземна філологія : укр. наук. зб. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2009. – Вип. 21. – С. 242–247.
5. Дяків Х. Ю. Вербалізація застереження у німецькій та українській мовах / Х. Ю. Дяків // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. – Вип. 5. – С. 155–160. – (Серія “Філологічні науки” : мовознавство).

6. Dyakiv K. Die Ermahnung und ihre Realisierungsmittel im Deutschen [Електронний ресурс] / K. Dyakiv // IDV–Magazin. – 2009. – Heft 81. – S. 369–382. – Режим доступу до журн. :

<http://www.idvnetz.org/publikationen/magazin/IDV-Magazin81.pdf>

7. Dyakiv K. Aspekte der kommunikativen Struktur der Ermahnung / K. Dyakiv // Прагмалінгвістика и практика речового общения : матеріали III Міжнарод. науч.-практ. конф. – Ростов н/Д. : ИПО ПИ ЮФУ, 2009. – Вып. 3. – С. 155–161.

8. Дяків Х. Мовленнєвий жанр “застереження” в аспекті міжкультурної комунікації / Х. Дяків // Мовленнєві жанри у міжкультурній комунікації : монографія / [авт. кол. : Помірко Р., Бацевич Ф., Паславська А. та ін.]. – Львів : ПАІС, 2010. – С. 93–123.

9. Dyakiv K. Pragmatische Besonderheiten der Ermahnung im Deutschen und Ukrainischen / Khrystyna Dyakiv // Die Lemberger Germanistik in der Ukraine : Innensichten – Außensichten – Dissertationsvorhaben. – Frankfurt am Main : Peter Lang Verlag, 2011. – S. 181–191.

10. Dyakiv K. Das Problem des Sprechgenres in der modernen Linguistik / K. Dyakiv // Теорія та практика викладання німецької мови як іноземної : перспективи розвитку : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів та VIII Українсько-баварського конгресу германістів, (Тернопіль, 24–25 жовтня 2008 р.). – Тернопіль, 2008. – С. 130–131.

11. Dyakiv K. Aspekte der kommunikativen Organisation des Sprechgenres / K. Dyakiv // Перспективи німецької мови та германістики в Україні : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів, (Чернівці, 16–17 жовтня 2009 р.). – Чернівці : Книги-XXI, 2009. – С. 42–43.

12. Дяків Х. Засоби реалізації мовленнєвого жанру “застереження” в українській та німецькій мовах / Х. Дяків // Викладання та вивчення німецької мови в міжкультурному просторі : матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів, (Львів, 22–23 жовтня 2010 р.). – Львів : ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – С. 64–65.

13. Дяків Х. Роль контексту для вираження застереження / Х. Дяків // Роль німецької мови у трансфері освіти, науки та культури : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. Асоціації українських германістів, (Ужгород, 28–29 жовтня 2011 р.). – Ужгород : ФОП Бреза А. Е., 2011. – С. 79–81.

АНОТАЦІЇ

Дяків Х. Ю. Мовленнєвий жанр “застереження” та засоби його реалізації в українській і німецькій мовах. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2012.

У дисертаційній роботі запропоновано новий підхід до зіставно-типологічного вивчення застереження як комплексного мовленнєвого жанру в українській і німецькій мовах з позицій лінгвістичної генології; розроблено комплексну методико

аналізу МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах; виявлено 6 видів МЖ “застереження”: застереження-зауваження, застереження-попередження, застереження-порада, застереження-переконування, застереження-настанова, застереження-розпорядження у зіставлюваних мовах; проаналізовано комунікативно-прагматичну організацію МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах; визначено спільні та відмінні лексико-граматичні засоби реалізації видів МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах; встановлено загальні закономірності й відмінності в організації і засобах реалізації МЖ “застереження” в досліджуваних мовах.

Ключові слова: мовленнєвий жанр “застереження”, види мовленнєвого жанру “застереження”, комунікативно-прагматична організація, лексико-граматичні засоби, лінгвістична генологія.

Дяків К. Ю. Речевой жанр “предостережение” и средства его реализации в украинском и немецком языках. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.17 – сравнительно-историческое и типологическое языкознание. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2012.

В диссертационной работе предложен новый подход к сопоставительно-типологическому изучению предостережения как комплексного речевого жанра в украинском и немецком языках с позиций лингвистической генологии; разработана комплексная методика сопоставительного анализа РЖ “предостережение” в украинском и немецком языках; установлены 6 видов РЖ “предостережение”: предостережение-замечание, предостережение-предупреждение, предостережение-совет, предостережение-убеждение, предостережение-напутствие, предостережение-распоряжение в исследованных языках; осуществлен анализ коммуникативно-прагматической организации видов РЖ “предостережение” в украинском и немецком языках; определены общие и отличные лексико-грамматические средства реализации видов РЖ “предостережение” в украинском и немецком языках; установлены общие закономерности и отличия в организации и средствах реализации РЖ “предостережение” в исследованных языках.

В работе поддерживается тезис о том, что предостережение – это выявление желания адресанта, чтоб адресат выполнил определенное действие, направленное в понимании вещателя на позитивные изменения или на предотвращение негативных изменений для адресата; виды РЖ “предостережение” имеют определенные прагматические характеристики, общие в украинском и немецком языках, но отличные среди видов; тактики предостережения реализуются через лексико-грамматические средства, которые являются общими и отличными в украинском и немецком языках.

Разработанная комплексная методика сопоставительного анализа РЖ “предостережение” в украинском и немецком языках оказалась эффективной прежде всего для определения закономерностей его коммуникативно-прагматической

организации и средств языковой реализации. Методика анкетирования дала возможность подтвердить достоверность полученных результатов.

Выявлено, что частота применения 6 видов РЖ “предостережение” в проанализированных фрагментах текстов в обоих языках является отличной: 1) в украинской ЛК: предостережение-замечание (27,76%), предостережение-предупреждение (25,16%), предостережение-совет (13,15%), предостережение-убеждение (13,15%); предостережение-напутствие (11,20%), предостережение-распоряжение (9,58%); 2) в немецкой ЛК: предостережение-замечание (33,33%), предостережение-предупреждение (30,92%), предостережение-совет (10,84%), предостережение-напутствие (10,03%), предостережение-распоряжение (8,41%), предостережение-убеждение (6,47%).

Коммуникативно-прагматическая организация РЖ “предостережение” идентична в украинском и немецком языках, которая характеризуется такими параметрами, как: волюнтаристичность, ирреальность, неадекватность поведения адресата, негативные последствия для адресата в случае невыполнения действия, позитивное влияние адресанта на адресата, авторитетность, доброжелательность и компетентность адресанта, а также употребления в бытовом дискурсе. Различные прагматические характеристики: 1) коммуникативная цель (бенефактивность – в пользу адресата в украинской ЛК, в пользу обоих коммуникантов или общественных правил – в немецкой); 2) модель адресанта (коммуникативные позиции Взрослого в украинской ЛК и Отца – в немецкой); 3) модель адресата (коммуникативные позиции Взрослого в украинской ЛК и Ребенка – в немецкой); 4) отношения между коммуникантами (их независимость в украинской ЛК и зависимость в немецкой); 5) доминантный факультативный компонент.

Комплекс факторов функционирования предостережения предусматривает разнообразие его лексико-грамматических средств выражения, которые взаимодействуют и реализуются в зависимости от вида предостережения. К лексическим средствам выражения видов РЖ “предостережение” в украинском и немецком языках относятся: негативно окрашенные лексемы (в предостережении-замечании и предостережении-предупреждении), лексемы, обозначающие просьбу (в предостережении-убеждении), лексемы, обозначающие распоряжение (в предостережении-распоряжении).

Наблюдается функциональная аналогичность и параллелизм средств языковой реализации видов предостережения в украинском и немецком языках: наличие обращений, констативных и императивных конструкций. Совокупность императивных и констативных конструкций является типичной для предостережения-совета, предостережения-убеждения, предостережения-напутствия и предостережения-распоряжения; односоставные конструкции характерны для предостережения-замечания, предостережения-предупреждения, предостережения-совета и предостережения-распоряжения, а вопросительные конструкции – для предостережения-замечания и предостережения-убеждения. Для предостережения-убеждения используется совокупность констативных и вопросительных конструкций в обоих языках, а также совокупность констативных, императивных и вопросительных конструкций в украинском языке.

К темпоральным конкретизаторам предостережения-замечания и предостережения-напутствия и к модальным средствам предостережения-совета относятся наречия. Модальные частицы усиливают предостережение-замечание, предостережение-предупреждение и предостережение-напутствие. Использование модальных глаголов является типичным для всех видов, кроме предостережения-убеждения. Перформативные глаголы используются только для реализации предостережения-предупреждения и предостережения-совета. Использование конъюнктива типично для предостережения-предупреждения (в немецком языке) и предостережения-совета в обоих языках, а пассива – для предостережения-предупреждения (в немецком языке) и предостережения-распоряжения в обоих языках. Типичными для предостережения-замечания есть местоимения и междометия в обоих языках; для предостережения-предупреждения – вставные слова в украинском языке, для предостережения-совета – фразы для выражения субъективной модальности; для предостережения-напутствия – делексикализованные императивы в украинском языке.

Решающими факторами определения видов предостережения являются ситуативный контекст и коммуникативная ситуация.

Ключевые слова: речевой жанр “предостережение”, виды речевого жанра “предостережение”, коммуникативно-прагматическая организация, лексико-грамматические средства, лингвистическая генеология.

Dyakiv Kh. Yu. The speech genre of exhortation and means of its expression in Ukrainian and German. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philology in speciality 10.02.17 – Comparative, Historical and Typological Linguistics. – M. P. Drahomanov National Teacher Training University, Kyiv, 2012.

The thesis outlines a new approach to the contrastive and typological analysis of exhortation as a complex speech genre in Ukrainian and German from the point of view of linguistic genology. A comprehensive framework for the analysis of speech genre of exhortation in Ukrainian and German has been elaborated. Six types of speech genre of exhortation have been identified: exhortation-observation, exhortation-warning, exhortation-advice, exhortation-persuasion, exhortation-admonition, exhortation-order. Communicative and pragmatic organization of speech genre of exhortation has been analyzed in Ukrainian and German. The common and distinctive lexical and grammatical means of expression exhortation types have been defined. The common regularities and differences in the organization and means of expression of speech genre of exhortation have been established in the investigated languages.

Key words: speech genre of exhortation, types of speech genre of exhortation, communicative and pragmatic organization of speech genre, lexical and grammatical means, linguistic genology.

Підписано до друку 18.04.2012 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 22.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru